

ВИЩІ ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОЮ СФЕРОЮ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1918 р.)

Ідеться про формування державного апарату для регулювання соціально-економічних відносин Української держави (1918 р.).

Ключові слова: Українська держава, Гетьманат, Українська революція, П. Скоропадський, Міністерство праці, професійні спілки, соціальне партнерство, соціально-трудова відносини.

За більш як двадцять років становлення та розвитку незалежної Української держави інтерес до проблем Української революції 1917-1921 рр. не падає. Вченими Я. Калакурою, В. Капелюшним, В. Коцуrom, В. Солдатенком розроблена концепція періодизації історіографії проблеми. Джерелознавчими та історіографічним проблемам української історії доби визвольних змагань і державотворення (1917-1921 рр.) присвятили монографії П. Губа, В. Капелюшний, Г. Рудий, Б. Андрусишин, А. Буравченков, Ю. Булгаков, П. Гай-Нижник, В. Горак, Л. Дециньський, А. Морозов, Г. Папакін, Р. Пиріг, Д. Розовик, М. Степчак та ін. [1, с. 441].

Створено окремі ґрунтовні комплексні дослідження, присвячені українським державотворчим процесам 1917-1921 рр. й істориками права, серед яких слід назвати праці Ю. Шемшученка, О. Копиленка, В. Кульчицького, О. Мироненка, В. Рум'янцева, Б. Тищика, О. Шевченка, І. Усенка, О. Вівчаренка та ін.

Значну групу праць становлять дослідження про різні функції Української держави (1918 р.), серед яких слід виокремити публікації В. Верстюка, О. Рєєнта, Ю. Терещенка, Я. Дашкевича, Ю. Павленка, Ю. Храмова, Д. Яневського, С. Мякоти, В. Клименка-Мудрого, Ф. Проданюка, С. Кульчицького, В. Сідака, Ф. Турченка, Г. Кривоший, Ж. Дзейко, О. Тимошука, С. Литвина, В. Клименка, І. Усенка, Т. Андрусяка, В. Ульяновського, О. Кудлай, В. Лозового, В. Масненко, С. Корновенка, Т. Осташко, Є. Рафальського та ін.

Проте до цього часу слабо висвітленим залишається сам процес формування, персональний склад, аналіз механізму діяльності вищих органів державної влади та управління Української держави (1918 р.), які відповідали за становлення та функціонування соціально-трудова сфери життєдіяльності, тобто стосовно таких корінних питань як організація праці, заробітної плати, соціального страхування, охорони здоров'я, охорони праці, покращення житлових умов, боротьба з безробіттям тощо [2, 3, 4, 5].

Як це не парадоксально звучить на перший погляд, але і у сьогоденні державотворенні знову стоїть питання як і за

допомогою чого врівноважити полярні суспільні настрої, розробити і впровадити ефективний механізм гармонізації інтересів різних соціальних груп, баланс інтересів яких здійснює вирішальний вплив на розвиток держави, а у драматичні періоди історії – є загрозою чи гарантом самого її існування. Знову постає питання як об'єднати людей, відданих національним ідеалам і людей, пріоритетом яких є задоволення у першу чергу соціальних потреб.

Вирішення подібного роду проблем була зроблена творцями української державності у період визвольних змагань 1917-1921 рр. загалом, а на основі спроби спрямувати Україну до класового співробітництва та цивілізованого реформаторства реалізовувалася, зокрема, за доби Гетьманату Павла Скоропадського.

Для кращого розуміння суті соціально-економічної робітничої політики гетьманського уряду, вважаємо за потрібне розглянути систему органів державної влади, які займалися проведенням названої політики в життя.

Прагнути досягти соціального компромісу, припинити гостре протистояння двох угруповань – підприємців і виробників, керівництво Української Держави, як і уряд Центральної Ради, а ще раніше Тимчасовий уряд, створили у складі Ради Міністрів Народне Міністерство праці. Створення цієї структури свідчило про серйозне відношення гетьманського уряду до проведення робітничої політики. Як сильна державна структура, міністерство мало вести політику на попередження і відведення соціальних вибухів. Гетьманський уряд успадкував від Центральної Ради відповідний апарат та законодавство. Зокрема, на перших порах Міністерство праці Української держави діяло на основі «Постанови про штати Народного Міністерства праці» [6, арк. 8]. Згідно з цією «Постановою» міністерство очолював міністр праці, який здійснював загальне керівництво.

3 травня 1918 р. посаду міністра праці обійняв Ю.М. Вагнер. Це був 52-річний обрусілий німець [7, с. 12-14], зоолог, професор Київського політехнічного інституту. У 1917-1918 рр. належав до партії народних соціалістів. Будучи автором підручника зоології, Ю.М. Вагнер був відомий у громадських колах тим, що підписав протест Київської політехніки Українського руху, розміщеного в українській газеті «Киянин» (№ 181 за 1917 р.) [8, с. 203-204].

Очевидно, саме Ю. Вагнера мав на увазі Д. Дорошенко, даючи характеристику міністрам-неукраїнцям: «однак політичний світогляд – приналежність до російської партії, – писав він, – колишнє відношення до національного руху з боку декого з міністрів викликали у мене великі сумніви. Та, приглядаючись день у день до їхньої практичної роботи, я набрав переконання, що вони совісно і чесно працювали на користь Української держави» [9, с. 114].

Ю. Вагнер був не просто професором-теоретиком, а мав досвід вирішення соціально-економічних питань, оскільки деякий час працював головою секції праці при Військово-промисловому комітеті [10, с. 315]. Нагадаємо, що військово-промислові комітети були створені у 1915 р. для сприяння урядові у справі постачання армії і флоту всіма необхідними предметами спорядження і постачання.

Як про урядовця, що, «на жаль, не мав здібності переконувати своїх колег у правоті своїх думок, не користувався ніяким впливом у раді міністрів», – писав про Ю. Вагнера П. Скоропадський. Гетьман відзначив особливості міністра праці до довгої, затьожної говорильні, яка в більшості випадків була не по суті. «Людиною він був дуже м'якою. Очевидно, йому хотілося запровадити у життя багато чого, але запровадити, в силу цього недоліку, він не міг» [11, с. 167-294].

Дуже цікаві оцінки персонального складу уряду Ф. Лизогуба залишив у свої спогадах міністр ісповідань В. Зінковський. Міністр праці Ю.М. Вагнер заслужив характеристику «дикого» в політичних поглядах діяча, який колись належав до есерів. «Він був одним з тих небагатьох в Раді, хто розумів силу революційної стихії, по всіх спеціальних питаннях висловував дуже розумні і цікаві проекти, але в загальних дебатах не міг знайти незалежної точки зору» [12, с. 56]. В. Зінковський зазначав, що його однаково відштовхувала як безпринципність міністра юстиції М.П. Чубинського, так і «хаотичність Вагнера».

У жовтні 1918 р., коли гетьманський уряд переживав кризу, Національний союз, що готував повстання проти гетьмана, з метою надання уряду національно-українського характеру висунув до його складу свої кандидатури [9, с. 394]. Серед претендентів значилося прізвище українського соціаліста-федераліста, фахівця з етнічних та міжнаціональних проблем, юриста М.А. Славинського, який до того ж добре володів усіма слов'янськими мовами [13, с. 96-99]. У новому кабінеті, сформованому 24 жовтня, М. Славинському і дістався портфель міністра праці [14, 24 червня].

У праворадикальному кабінеті С.М. Гербеля посаду міністра праці обійняв колишній товариш міністра праці професор В.А. Косинський. Він походив з дворянської сім'ї Глухівського повіту на Чернігівщині. Професор В. Косинський був фахівцем з соціально-економічних проблем, брав участь у розробці земельної реформи, вивчав продуктивність праці на шахтах Донбасу. 14 листопада він увійшов до складу новоствореної Української академії наук як академік по кафедрі сільського господарства відділу соціальних наук, де працював разом з відомим економістом М. Туган-Барановським та іншими вченими. Згодом В. Косинський емігрував за кордон, де й у 1920 р. помер [15]. При розгляді кадрових питань взагалі стає очевидним, що до праці залучалися талановиті і висококваліфіковані фахівці (в конкретному

випадку – інтелектуали), в яких П. Скоропадський виділяв у першу чергу професіоналізм, не звертаючи уваги на їхні політичні погляди і не розділяючи їх за ознакою «українці» – «неукраїнці».

Так, прем'єр-міністра Ф.А. Лизогуба В. Зіньковський характеризує як людину, яка викликала довіру і повагу. «Це була порядна людина gentleman, який хотів безсумнівно серйозно і «чесно» віднестися до свого завдання – зміцнення і устрою «української держави» [12, с. 54]. Було очевидно, пише В. Зіньковський, що прем'єр був «пригнічений і якимось зім'ятим революцією, більшовизмом, вхопився за буржуазну і національну реставрацію України як *частини Росії*, але вважав тимчасово, до знищення більшовиків, спиратися на національний український рух як здорове начало, як точку опори в боротьбі з більшовизмом». Ф.А. Лизогуб «просто вів справи, які життя висувало, залишаючись завжди чемним, порядочним, au fond відданим Росії, але в даній обстановці працівником, який чесно служив «українській державі» [12, с. 55].

Міністр фінансів А.К. Ржепецький, дії якого значним чином впливали на проведення робітничої політики уряду, бачив завдання уряду в економічній реставрації, у поверненні господарського і фінансового життя, сильно потрясеного за рік революції, до нормальних умов. Далше цієї – природного за словами В. Зіньковського завдання будь-якого антибільшовицького уряду – Ржепецький нічого не бачив і нічим не цікавився [12, с. 56].

Подаючи короткі біографічні довідки про міністрів кабінету Ф. Лизогуба, Д. Дорошенко називає тих, які організували приватну групу для підтримки і твердого проведення національного курсу. До цієї групи увійшли Б. Бутенко, Д. Дорошенко, І. Кістяковський, Ю. Любінський і О. Рогоза. Як бачимо, міністра праці Ю. Вагнера серед названих діячів немає, тобто, Ю. Вагнер цілком підпав під категорію «неукраїнців». Проте практичні дії міністра праці Ю. Вагнера по розбудові незалежної держави Україна і антиукраїнські заяви професора Ю. Вагнера мали цілком протилежний характер. Хотів того, чи не хотів неукраїнець-міністр, але від змушений був проводити політику в інтересах Української держави, що в конкретному випадку проявлялося у проведенні українізації центрального державного апарату. Міністерство праці, як і інші міністерства, вело все діловодство українською мовою. Прагнення українізувати гетьманську державу призводило до деякого авангардизму окремих урядовців, що тут же знайшло відгук у листі до всіх департаментів, бюро та відділів за підписом Ю. Вагнера, який вважав не уважне ставлення до тих, хто не розуміє української мови, неправильним, ратував за коректні стосунки з усіма відвідувачами незалежно від їх національності [16, арк. 38].

Важко сказати, чи не були це рецидиви старого українського мислення, але можна сміливо стверджувати, що такі дії йшли на користь

державотворчій діяльності. Бо не допускали міжнаціональної гризні і сприяли залученню на бік української справи не лише українців, а й тих представників «меншин», які були зв'язані з Україною реальними інтересами і хотіли взяти участь у державній роботі. Та й сам міністр Ю. Вагнер – «чужий» за характеристиками соціалістичних українських партій – проводив політику українізації свого міністерства, яка йшла в руслі українізації всього державного апарату, що відповідала наміру гетьмана будувати міцну самостійну Українську державу на національній основі.

Відповідно до обіжника державного секретаря до міністерств і відомств від 9 липня 1918 р. про вживання «яко язика державного» лише української мови 27 липня міністр праці видав наказ по міністерству про обов'язкове вживання української мови [16, арк. 39]. Очевидно, в діловодстві і листуванні часто допускалися помилки, бо 2 жовтня з'явився наказ, згідно з яким усі законопроекти, що виробляються міністерством, раніше ніж прийматись, повинні були пройти своєрідну наукову експертизу у термінологічній комісії, яку очолював А. Кримський, з точки зору правильності української мови [16, арк. 39]. У фонді Міністерства праці є документи російською мовою, але їх мало, навіть протоколи деяких засідань чи зібрань перед тим, як друкуватись, перекладалися українською мовою. У такій політиці бачимо реальне втілення намірів, проголошених П. Скоропадським у «Грамоті до всього українського народу», будувати незалежну українську державу, об'єднуючи співпрацю всіх громадян без різниці віри і походження. «В цій свідомості кличу всіх Вас громадян і козаків України – без різниці національності і віросповідання – допомогти мені й моїм працівникам і співробітникам в нашому загальному велико відповідальному ділі» [17, с. 83].

До функцій Міністерства праці входило: розробка законопроектів у галузі робітничого законодавства, нагляд за проведенням у життя законів з охорони праці, вжиття заходів до підняття продуктивності праці, захист інтересів трудящих, регулювання відповідно до завдань державного управління діяльності професійних спілок, збір і розробка статистичного матеріалу з робітничого питання, нагляд за правильним розподілом робочої сили у зв'язку з розвитком промисловості, керівництво державним страхуванням робітників, вжиття заходів проти безробіття. До завдань міністерства відносилося будівництво системи владних структур на місцях, які б керували організаціями, зв'язаними з робітничим питанням, наприклад, біржами праці тощо. Розбудовуючи держаний апарат, гетьман П. Скоропадський пішов по шляху спадковості в українській державності. Це дуже яскраво виявилось на прикладі Міністерства праці, яке фактично успадкувало структуру Народного Міністерства праці Центральної Ради. Протягом травня 1918 р. залишалася без змін не лише назва, а й структура міністерства.

На своїх місцях були залишені також співробітники міністерства, які побажали служити українській державі. Першим законодавчим актом гетьман звільнив лише міністрів та їх товаришів. Д. Дорошенко згадував, що деякі видатні діячі періоду Центральної Ради, спочатку відмовившись від участі в гетьманському уряді з партійних міркувань згодом, через матеріальні обставини самі просилися на службу [6, арк. 209, 225, 217 – 217 зв., 214, 212, 209, 218; 18, арк. 8-14].

У перші місяці у структурі міністерства згідно з поставленими завданнями діяло 9 департаментів, у яких за штатним розписом нараховувалося 321 співробітник (немає даних по департаменту законодавчих внесень): департамент канцелярії – 37 співробітників, законодавчих внесень охорони праці – 28, соціального забезпечення – 40, взаємовідношення праці та капіталу – 26, ринку праці – 61, статистики – 87, правничих – 4 та громадських робіт – 38 осіб [19, с. 113].

До літа, незважаючи на те, що завдання міністерства практично не змінилося, його структура зазнала реорганізації у бік спрощення і виглядала наступним чином: департамент законодавчих внесень (директор департаменту О. А. Околович), охорони праці (Р. А. Войцеховський), ринку праці (М. М. Сидоренко), громадських робіт (В. Д. Ільїн), статистичне бюро (С. С. Остапенко) [18, арк. 29]. Крім цього, загальна канцелярія міністерства, секретаріат, інформаційна і юридична частини були об'єднані в один департамент загальних справ [20]. Остаточо закон про штати центральних установ Міністерства праці був схвалений Радою Міністрів і затверджений гетьманом 20 жовтня 1918 р. Штати міністерства значно скорочувалися і становили 219 співробітників [14, 2 листопада].

Міністерство, відповідно, набрало такого вигляду: у роботі міністру праці допомагали 2 товариші міністра, особистий секретар та три урядовці. Виходячи з того, що діяльність Міністерства праці тісно перепліталася з чотирма галузями (продуктивність праці; економічні умови трудящих; відносини між капіталом та робітниками; соціальне законодавство), до штату ради міністра праці увійшли лише чотири особи з можливих дванадцяти передбачених законом [18, арк. 30 зв.]. Діяли функціональні департаменти загальних справ, ринку праці і громадських робіт, охорони праці, статистичне бюро, а також редакція «Вісника Міністерства праці» [14, 2 листопада]. Таким чином, уже сам перелік завдань, які стояли перед Міністерством праці, його функцій, а також відповідна структура та система місцевих органів свідчить про те, що уряд П. Скоропадського передбачав і почав реалізовувати широку Державну програму соціально-економічних перетворень стосовно робітництва, яка зачіпала практично всі найважливіші сторони їх життя і діяльності.

Боротьба з проявами анархії, диверсій та антидержавних виступів не заперечувала наявності прав і свобод людини в цілому, їх законодавчого

закріплення та гарантування. На правову основу було поставлено і вирішення проблеми заводських та фабричних робітників, забезпечення їхніх соціальних, економічних та трудових прав [21, с. 91].

Перші заяви про напрямки робітничої політики гетьмана були зроблені у «Грамоті до всього українського народу» від 29 квітня 1918 р. У «Грамоті» містилася обіцянка забезпечити права робітничого класу. «Особлива увага, – говорилося у «Грамоті», – буде звернена на поліпшення правового становища і умов праці залізничників, котрі при виключно тяжких умовах ні на один час не кидали своєї відповідальної праці» [17, с. 83]. Уряд гетьмана одразу ж після свого сформування 10 травня задекларував, що «справедливі домагання робітників, не звернені на те, щоб підірвати рідний промисел, все стрінуть підтримку й поміч Правительства, а професійні союзи, на скільки вони займаються обороною професійних інтересів, користуються з боку Правительства повним признанням» [10, с. 96]. Це були не просто слова. 18 травня 1918 р. міністр праці видав обіжник для комісарів Міністерства праці старших фабричних інспекторів та крайових бірж праці, в якому повідомлялося про залишення в силі всіх законів, обіжників та розпоряджень з робітничого питання, виданих Тимчасовим урядом та Українською Центральною Радою і не скасованих урядом Української держави [44, 26 травня]. Міністерство праці протягом всього періоду своєї діяльності підтверджувало необхідність і обов'язковість керуватися зокрема законом про 8-годинний робочий день, прийнятий Центральною Радою 25 січня 1918 р., про це свідчить лист комісара праці Харківської губернії від 3 жовтня 1918 р., адресований керуючому акцизними зборами Харківської губернії [18, арк. 157]. Місцеві органи збирали матеріали про втрати профспілок під час наступу на Україну «російського совіцького війська», щоб потім через Міністерство закордонних справ використати їх у майбутніх переговорах з Радянською Росією, ставлячи питання про відшкодування завданих збитків. Така позиція гетьмана та його уряду виключала тиск на державну владу з боку окремих класів чи груп населення і робила будівництво економічно сильної та політично незалежної України справою всього українського народу без соціального та етнічного поділу [21, с. 91-92].

3 травня 1918 р. почав формуватися кошторис міністерства. За попередніми підрахунками на утримання центральних установ Міністерства праці у 1918 р. передбачалося 3038370 крб., місцевих установ – 2612542 крб., а всього – 7314106 крб [18, арк. 26]. Протягом літа кошторис неодноразово уточнявся, корегувався. Бюджетова комісія Міністерства фінансів, зважаючи на незакінченість організації центральних та місцевих установ, незавершеність сформованих штатів, значно скоротила наведені суми. Так, з 5755018 крб., зазначених у кошторисі Міністерства остаточно було затверджено 2358809 крб [18, арк. 31 зв.].

Для розуміння матеріального забезпечення працівників міністерства наведемо дані про рівень зарплати деяких категорій. Міністр праці отримував на місяць 2000 крб, товариші міністра – по 1500 крб; крім того, міністри і його товаришам належало казенне помешкання з опалом та освітленням, або квартирні гроші в розмірі чверті зарплати. Директор департаменту отримував 1250 крб, начальник відділу – 830 крб, діловод – 550 крб, друкарка – 300 крб тощо. Найменше отримували канцелярські урядовці – по 250 крб [14, 2 листопада]. Для порівняння наведемо заробітки працівників гаража міністерства, де, до речі, було 10 автомобілів і 2 грузовики. Так, шофер отримував 350 крб, токар – 400 крб, майстер – 450 крб, коваль – 300 крб, молотобоець – 200 крб. на місяць [6, арк. 220]. Як бачимо, державні службовці у гетьманській державі відносилися до високооплачуваної категорії осіб. Співвідношення між найвищою і найнижчою зарплатою в міністерстві дорівнювало п'яти. Такі заробітки давали можливість цим групам підтримувати відносно високий життєвий рівень. Бути на державній службі було престижно і вигідно, оскільки навіть найнижчеоплачувані категорії службовців оплачувалися на рівні кваліфікованих робітників.

На нашу думку, брак кваліфікованих кадрів, які б могли взяти участь у розбудові Української держави пов'язаний не стільки з відмовою політичних партій, скільки з загальним станом розвитку української інтелігенції, особливо її професійних загонів, які б могли взяти на себе відповідальність за соціально-економічні галузі державного життя. Якщо серед нечисленної інтелігенції України, яка становила 0,5 % (перепис 1897 р.) всього населення (селянство становило 93 %), українська її частина налічувала 32 %, тоді як їх частка серед населення в цілому становила 73 %, то серед модерних інтелектуальних професій ця частка була ще меншою (2/3 української інтелігенції мешкало на селі). Постійна боротьба за збереження національної культури та мови сприяло перекачуванню кращих інтелектуалів до гуманітарної сфери. Другою причиною була загальна відсталість країни з тим же загальним браком такої інтелігенції, третьою – економічно-культурна відсталість українського народу, викликана його напівколоніальним становищем [22, с. 15, 39]. Так що позиція українських партій дуже відносно могла вплинути на формування як самого Міністерства праці, так і його місцевих органів – комісаріатів праці, фабричної інспекції та інституту окружних інженерів, які формувалися з висококваліфікованих технічних спеціалістів – інженерів, техніків, статистиків, а також юристів, економістів, операторів тощо.

Отже, з таким соціально-політичним, партійно-національним, освітнім та професійним потенціалом гетьманський уряд намагався проводити свою соціально-економічну політику, яка на перших порах тяжіла до ліберальних реформ, класового співробітництва і соціального

партнерства, що на той час відповідало тенденціям, які проходили у цивілізованих європейських країнах. Проте, під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів за образною оцінкою полковника Євгена Коновальця «внутрішньоадміністративний режим у цей час доходив до шпильки безглузлого соціального терору проти селянства й робітництва та національного – проти живіших проявів стихійного національного руху.

Такі відносини вказували, що ось-ось ця влада явно перейде в руки правих російських кол, себто станеться те, проти чого січові стрільці виразно застереглися в своїй декларації. Серед народних мас почало кипіти, невдоволення селянства і робітництва переходило в завзяте обурення та бажання помсти. Сам гетьман, може, при найкращих своїх бажаннях, все більше втрачав вплив на хід подій, що переходив до оточуючої його російської реакції та не мав змоги зробити який-небудь рішучий крок. Стало ясно, що на Україні прийде до завірюхи, коли гетьман остаточно втратить свою опору в німцях.» [23, с. 302].

Список використаних джерел:

1. Калакура Я. С. Українська історіографія: Курс лекцій. – К.: Генеза, 2012. – 512 с.
2. Андрусишин Б. І. «Спомини» П. Скоропадського як джерело вивчення соціально-економічної політики Української держави / Б.І. Андрусишин // Наукові записки: матеріали зв.-наук. конф. викладчів Українського державного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова за 1992 рік. – К.: Вид-во УДПУ ім. М. П. Драгоманова, 1993. – С. 224–225.
3. Андрусишин Б. І. Програмні засади робітничої політики гетьманського уряду / Б. І. Андрусишин // Наукові записки: зб. наук. праць молодих вчених та аспірантів / НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1996. – Т 1. – С. 113.139.
4. Андрусишин Б. І. Робітнича політика українських урядів (1917-1920 рр.): автореф. дис.... докт. іст. наук // Б. І. Андрусишин; Ін-т укр.. археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К.: 1997. – 44 с.
5. Робітнича політика гетьмана П. Сагайдачного в контексті українського консерватизму / Б. І. Андрусишин // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Сер.: Історія, політика, філософія. – К., 2000. – С. 241-258.
6. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України.) – Ф. 2857. – Оп. 1. – Спр. 12.
7. Державний вісник. – 1918. – 16 травня; Полонська-Василенко Н. Історія України. – Т. 2. – С. 443; Ростовець М. Скоропадський і скоропадчуки. – Канада: Новий шлях, 1938. – С. 12 – 14.
8. Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. – Львів, 1993. – Ч. 1. – С. 203 – 204.
9. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914 – 1918). – Мюнхен, 1969. – 543 с.
10. Дорошенко Д. Ілюстрована історія України 1917 – 1923 рр. – Ужгород, 1930. – Т. 2. – С. 315.

11. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917–грудень 1918. – К.; Філадельфія, 1995. – 493 с.
12. Зеньковский В. Протопресвитер. – Пять месяцев у власти (15 мая – 19 октября 1918 г.). Воспоминания.: Крутицкое патриаршее подворье, 1995. – 240 с.
13. Детальніше про М. Славинського. Див.: Реєнт О. П., Андрусишин Б. І. З'їзд поневолених народів (8 – 15 вересня 1917 р.), (21 – 28 вересня н.ст.). Історичні зошити. – К., 1993; Київська старовина. – 1993. – № 5. – С. 96 – 99.
14. Держаний вістник. – 1918.
15. Див.: Дорошенко Д. Назв. Праця. – С. 68, 415, 309, 291; Полонська-Василенко Н. Українська академія наук. Нариси історії. – К., 1993. – С. 36.
16. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). – Ф. 2857. – Оп. 1. – Спр. 4.
17. Див.: Конституційні акти України 1917 – 1920. Невідомі конституції України. – К.: Філософ. і соціол. думка, 1992. – С. 83.
18. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). – Ф. 2857. – Оп. 1. – Спр. 1.
19. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914 – 1918) // Укр. іст. журн. – 1992. – № 7 – 8. – С. 113.
20. У липні місяці С. С. Остапенко брав участь у роботі мирової делегації на переговорах РРФСР як представник Міністерства праці, тому обов'язки директора виконував П.А. Приваревський (ЦДАВО України. – Ф. 2857. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 50 зв., 240).
21. Андрусяк Т. Правові основи української гетьманської держави 1918 р. // Останній гетьман. – К.: Академпрес, 1993. – С. 83 – 94.
22. Див.: Касьянов Г.В. Українська інтелігенція на рубежі XIX–XX століть: соціально-політичний портрет. – К.: Либідь, 1993. – 176 с.
23. Коновалець Є. Причинки до історії Української революції // Історія січових стрільців: Воєнно-історичний нарис. – К.: Україна, 1992. – 347 с. – С. 302.

Андрусишин Б. И. Высшие государственные органы регулирования социально-трудовой сферой Украинской державы (1918 г.)

Речь идет о формировании государственного аппарата для регулирования социально-экономических отношений Украинской державы (1918 г.).

Ключевые слова: Украинская держава, Гетманат, Украинская революция, П. Скоропадский, Министерство труда, профессиональные союзы, социальное партнерство, социально-трудовые отношения.

Andrusyshyn B. The highest authorities of regulation of social and labor sphere of the Ukrainian State (1918).

This refers to the formation of the state apparatus to regulate social and economic relations Ukrainian State (1918).

Keywords: Ukrainian State the Hetmanate, the Ukrainian Revolution, P. Skoropadskyi, Ministry of Labour, trade unions, social partnership, social and labor relations.